

*Головко М. Б.,**кандидат юридичних наук,**завідувач кафедри кримінального права та правосуддя**Навчально-наукового інституту права та соціальних технологій**Чернігівського національного університету*

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ (НА ОСНОВІ ОФІЦІЙНИХ СТАТИСТИЧНИХ ДАНИХ ДЕРЖАВНОЇ СУДОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ЗА 2010-2013 РОКИ)

Анотація. У статті розкриваються окремі аспекти запобігання злочинам у сфері правосуддя шляхом аналізу обліково-статистичної звітності Державної судової адміністрації України. Аналізується сучасний стан здійснення організаційних заходів щодо характеристики основних показників про стан та динаміку кримінальних правопорушень за 2010–2013 рр. Проаналізовано нормативні документи Державної судової адміністрації та Пленуму Верховного Суду України, що визначають заходи запобігання кримінальним правопорушенням проти правосуддя.

Ключові слова: кримінальне провадження, злочини проти правосуддя, Державна судова адміністрація, стан здійснення правосуддя, підсумки роботи.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 3 Конституції України [1] людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Сенса правової держави виявляється в розвинутості механізмів правового захисту людської свободи, а також у сприянні законодавству, здатному забезпечити для громадян рівні можливості соціального самовираження, тобто однакову правову захищеність й індивідуальну відповідальність. Функціональне призначення судової системи спрямоване на своєчасний і дієвий захист цих прав і свобод шляхом розгляду цивільних, кримінальних, адміністративних, господарських справ і справ про адміністративні правопорушення. Означене можливо іменувати як здійснення правосуддя. Разом із тим у судовій практиці не поодинокі виникають випадки неналежного дослідження й оцінки доказів, неправильного застосування норм кримінального та кримінально-процесуального права, не завжди вживаються заходи щодо запобігання правопорушень.

Загалом одним із основних завдань судової системи є відновлення порушених прав і свобод людини та громадянина. Однак загальновідомим є факт про наявність у судовій діяльності певних недоліків та упущень. Так, як зазначено в Постанові Пленуму Верховного Суду України, судами у своїй діяльності не завжди виконуються вимоги закону про всебічне, повне і об'єктивне дослідження обставин справи, наявні випадки призначення до судового розгляду справ з порушенням вимог чинного законодавства, несвоєчасне виготовлення протоколів судових засідань, порушення строків направлення справ у вищу інстанцію [2]. У Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ міститься вказівка й на причини виникнення порушень у сфері здійснення правосуддя, до яких віднесено недоліки у фінансовому, організаційному, кадровому та законодавчому забезпеченні судів державою [3].

Тематика запобігання злочинам проти правосуддя була предметом дослідження таких науковців: М.І. Бажанова,

А.М. Бойко, А.В. Воронцова, В.О. Глушкова, О.О. Дудорова, А.П. Закалюка, О.Г. Кальмана, В.Ф. Кириченка, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, М.І. Мельника, П.П. Михайленка, В.О. Навроцького, М.І. Панова, А.В. Савченка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація та інших. Водночас, незважаючи на достатньо глибоке дослідження ними окремих аспектів злочинів проти правосуддя, залишилися недостатньо вивченими питання запобігання цим злочинам, зокрема за допомогою аналізу статистичних даних Державної судової адміністрації України за 2010–2013 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повноваження судів щодо здійснення правосуддя передбачені Конституцією України і законами України, однак аналіз підсумків роботи судів за 2010–2013 рр. дає підстави констатувати про наявність вчинення кримінальних правопорушень проти правосуддя. Кримінальний кодекс України в розділі XIII містить перелік злочинів, що відносяться до злочинів проти правосуддя. Ними є: завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою; притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності; примушування давати показання; порушення права на захист; постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови, втручання в діяльність судових органів; незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду; погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного; умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного; посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя; нежиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під варту; розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист; невиконання слідчим вказівок прокурора; невиконання судового рішення; завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину; завідомо неправдиве показання; відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків; перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку; розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування; незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації; ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі; умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості; ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі; злісна непокоря вимогам адміністрації установи виконання покарань; дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань; втеча з місця позбавлення волі або з-під варті; втеча із спеціалізованого лікувального закладу; порушення правил адміністративного нагляду; приховування злочину; втручання в діяльність захисника або представника

особи; погроза або насильство щодо захисника чи представника особи; умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи; посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги [4].

Наведений перелік дає підстави для формулювання визначення про те, що злочини проти правосуддя за своєю сутністю є суспільно-небезпечними діяннями, які посягають на процесуальну діяльність органів досудового розслідування, прокуратури, суду, органів виконання судових рішень, судового розгляду, прийняття й виконання рішень суду в цивільних, кримінальних та адміністративних справах. Сутність запобігання злочинам проти правосуддя зводиться до розроблення і здійснення заходів, пов'язаних з протидією, виявленням та розслідуванням злочинів проти правосуддя, обмеженням та усуненням криміногенних явищ і процесів, що їх зумовлюють. Одним зі способів запобігання є інформаційно-статистичне забезпечення проведення звітності про стан здійснення судочинства, у тому числі й щодо результатів судового розгляду кримінальних проваджень і засуджених по них осіб за злочини проти правосуддя.

Саме завдяки статистичному аналізу рівня, динаміки, структури, розміру шкоди та їх відшкодування можливо оперувати інформацією про рівень вчинення злочинів проти правосуддя. Дані, що становлять судову статистику, відображають ті процеси, що відбуваються при здійсненні правосуддя. Використання такої статистичної інформації має важливе значення для своєчасного виявлення тенденцій, що виникають у судовій діяльності, їх аналізу та вжиття необхідних заходів для усунення недоліків у роботі, підвищення рівня здійснення судочинства. Аналіз стану здійснення судочинства та даних судової статистики щодо злочинів проти правосуддя здійснює Державна судова адміністрація України. Правовою базою її діяльності в цій сфері є Закон України «Про судову адміністрацію України, Наказ Державної судової адміністрації України «Про затвердження форм звітності про розгляд апеляційними та місцевими (крім господарських) судами судових справ і матеріалів та Інструкції щодо їх заповнення і подання» [5] з останніми змінами та доповненнями від 24.04.2014.

Дані, що становлять судову статистику, відображають ті процеси, що відбуваються при здійсненні правосуддя. Використання такої статистичної інформації має важливе значення для своєчасного виявлення тенденцій, що виникають у судовій діяльності, їх аналізу та вжиття необхідних заходів для усунення недоліків у роботі, підвищення рівня здійснення судочинства. Вважаємо за доцільне здійснити аналіз статистичних даних Державної судової адміністрації України за період 2010–2013 рр. з метою з'ясування стану ефективності запобігання злочинам проти правосуддя за вказані роки.

Аналіз судової статистики за даними Державної судової адміністрації України дає підстави простежити динамічність злочинів проти правосуддя. Так, злочини проти правосуддя характеризуються незначною питомою вагою в загальній структурі вчинених злочинів і становить наступні показники за період 2010–2013 рр.

За статистичними даними про стан здійснення правосуддя цей показник у 2010 р. становив 4,7% від загальної кількості кримінальних справ (233,1 тис. без урахування справ, повернутих у порядку ст. 232 Кримінального процесуального кодексу України), тобто 10 955 кримінальних справ про злочини проти правосуддя. За оглядом структури кримінальних справ, що перебували в судах, злочини проти правосуддя у 2010 р. характеризувалися динамікою зростання порівняно з попереднім періодом на 2,1% [6].

Аналіз статистичних даних про стан здійснення правосуддя у 2011 р. в Україні дає підстави констатувати про зменшення кількості справ про злочини проти правосуддя у відсотковому відношенні порівняно з попереднім роком на 0,3%, їх частка становила 4,4% від усіх кримінальних справ. Однак у зв'язку зі збільшенням кількості кримінальних справ, що були на розгляді в загальних місцевих судах у 2011 р., порівняно з попереднім (2010 р. – 233,1 тис., 2011 р. – 251,4 тис.) число кримінальних справ про злочини проти правосуддя становило 11 004 [7].

За даними судової статистики на розгляді судів першої інстанції у 2012 р. в Україні знаходилося 152,9 тис. кримінальних справ (без урахування справ, повернутих у порядку ст. 232 Кримінально-процесуального кодексу України) та 40,2 тис. матеріалів кримінального провадження. Таке розмежування даних пояснюється набранням чинності 20 листопада 2012 р. нового Кримінально-процесуального кодексу України. Однак зміст злочинів проти правосуддя залишався незмінним. Тож відсоток справ у кримінальному провадженні щодо злочинів проти правосуддя у 2012 р. становив 1,4% (2 750 кримінальних справ) від розгляду усіх кримінальних справ [8].

Вивчення огляду даних про стан здійснення правосуддя у 2013 р. в Україні вказує на тенденцію щодо подальшого скорочення обсягу справ і матеріалів, що надходять до місцевих та апеляційних судів загальної юрисдикції. Так, на розгляді в судах першої інстанції знаходилося 174,3 тис. матеріалів кримінальних проваджень, з них 3 941 – у справах про злочини проти правосуддя, що у відсотковому відношенні становить 2,3% від загальної кількості кримінальних проваджень, що надійшли на розгляд до судів загальної юрисдикції. При цьому цікавим фактом є й те, що показник від загальної кількості розглянутих кримінальних проваджень з ухваленням вироків у 2013 р. вказує в порівнянні з 2012 р. на динаміку росту питомої ваги на 15,9% [9].

Аналіз даних Єдиного державного реєстру судових рішень щодо структури злочинів проти правосуддя, передбачених розділом XIII Кримінального кодексу України, за період 2010–2013 рр. вказує на найбільшу питому вагу (73,8%) семи видів злочинів із тридцяти: ст. 374 КК України – 2 831; ст. 373 КК України – 2 538; ст. 372 КК України – 2 182; ст. 394 КК України – 1 716; ст. 395 КК України – 1 637; ст. 384 КК України – 1 569; ст. 385 КК України – 1 059. Разом з тим у період з 2010 по 2011 рр. можливо відмітити динаміку зростання цих видів злочинів, а в період з 2012–2013 рр. спостерігається їх незначне зменшення. І це пов'язано не з підвищенням рівня здійснення правосуддя в державі, а зі зменшенням надходження кількості матеріалів кримінальних проваджень у зв'язку з лібералізацією кримінального законодавства і практики його застосування.

Принагідним буде в контексті теми дослідження звернути увагу й на покарання, що є одним із способів протидії злочинності, а з'ясування практики застосування покарань за вчинення злочинів проти правосуддя на основі статистичних даних Державної судової адміністрації дає підстави для визначення доцільності гуманізації кримінальної відповідальності як засобу запобігання злочинам проти правосуддя шляхом підвищення морального впливу на суб'єктів цього виду злочинів. Варто підтримати позицію науковця С. С. Мірошніченка, який стверджує, що більшість санкцій статей КК України, що передбачають відповідальність за вчинення злочинів проти правосуддя, переважним чином закріплює такі види покарання, як позбавлення волі, обмеження волі і арешт і наголошує на потребі впровадження громадських і виправних робіт. Такий науковий підхід обґрунтовано аналізом практичних даних щодо застосування покарань за вчинення злочинів проти правосуддя. Згідно з даними судової

статистики, у 2011 р. суди застосовували такі види покарань: позбавлення волі на певний строк – до 295 осіб (10,2%); обмеження волі – 180 (6,5%); арешт – 1 524 (53,1%); виправні роботи – 32 (1,1%); громадські роботи – 24 (0,8%); штраф – 157 (5,4%). Аналогічні співвідношення між видами покарань, призначених за вчинення злочинів проти правосуддя, мають місце і у 2010 р. Додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовано до 27 (1%) засуджених. Звільнено від відбування покарання з випробуванням 611 засуджених або 21,3%. Звільнено від відбування покарання внаслідок амністії та інших підстав 30 осіб (1,2%) [10]. З огляду даних про стан здійснення правосуддя щодо розгляду судами України кримінальних справ, слід звернути увагу і на кількість засуджених осіб за злочини проти правосуддя в період з 2010–2013 рр. Так, за вчинення злочинів, передбачених ст. ст. 381, 387 Кримінального кодексу України, не засуджено жодної особи, а найбільшу питому вагу серед видів злочинів проти правосуддя становлять злочини, передбачені ст. ст. 395, 374 КК України. Підтвердження висловленого обґрунтуємо на основі статистичних даних 2011 р. Із загальної кількості зареєстрованих у 2011 р. злочинів проти правосуддя (1 627) органами прокуратури закінчено досудове розслідування та направлено до суду 659 справ про злочини проти правосуддя (ст. 371–400 КК), з яких лише 4 справи за ст. 375 КК – постановленням суддею (суддями) завідомо неправосудного рішення, вироку, ухвали або постанови; 97 справ за ст. 382 КК – невиконання судового рішення; інші – про злочини, не пов'язані з порушенням права на справедливий суд [11].

Висновки. Наведене дає підстави для наступних висновків.

Злочини проти правосуддя характеризуються незначним рівнем поширення в судовій практиці, за статистичними даними за період 2011–2013 рр. такі кримінальні справи є поодинокими.

Відсутність законодавчо закріпленого визначення «злочини проти правосуддя» та їх висока латентність значно знижує рівень ефективності превентивних заходів.

Опосередкованим засобом протидії злочинам вказаного виду є аналіз статистичних даних щодо здійснення правосуддя, що дає можливість з'ясувати динаміку злочинів проти правосуддя.

Аналіз статистичних даних Державної судової адміністрації України про стан здійснення правосуддя за 2010–2013 рр. вказує на незначну наявність у матеріалах кримінального провадження кількості злочинів проти правосуддя. У відношенні до кількості кримінальних справ, що надходили на розгляд загальних місцевих судів, цей показник становить: у 2010 р. – 10 955 кримінальних справ, 2011 р. – 11 004 кримінальних справ; 2012 р. – 2 750 кримінальних справ (матеріалів кримінального провадження); 2013 р. – 3 941 матеріалів кримінального провадження.

Проведений аналіз статистичних даних Державної судової адміністрації України за 2010–2013 рр. дає об'єктивну інформацію про стан здійснення правосуддя з питань з'ясування питомої ваги злочинів проти правосуддя у складі кримінального судочинства. Отримані статистичні дані є основою для визначення стратегій, тенденцій та тактики запобігання злочинам проти правосуддя.

Література:

1. Конституція України : Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30.05.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-97>.

3. Про стан здійснення правосуддя Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2011 році та завдання на 2012 рік : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 1 від 10.02.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002740-13>.
4. Кримінальний кодекс України : Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Про затвердження форм звітності про розгляд апеляційними та місцевими (крім господарських) судами судових справ і матеріалів та Інструкції щодо їх заповнення і подання : ДСА України; Наказ, Форма, Інструкція від 05.06.2006 № 55 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0724-06>.
6. Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2010 р. В Україні : Державна судова адміністрація України // Влада. Людина. Закон. – № 2 (105), 2011. – С. 56–64.
7. Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2011 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/Oglayd.
8. Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/Oglayd.
9. Огляд даних про стан здійснення правосуддя у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/Oglyad34.
10. Мірошніченко С.С. Злочини проти правосуддя : теоретичні і прикладні проблеми запобігання і протидії / С.С. Мірошніченко. – К. : НАПУ, 2012. – 32 с.
11. Основні показники роботи органів досудового слідства за 12 місяців 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua>.

Головко М. Б. Предотвращение преступлений против правосудия в Украине (на основе официальных статистических данных государственной судебной администрации по 2010–2013 годы)

Аннотация. В статье раскрываются отдельные аспекты предупреждения преступлений в сфере правосудия путем анализа учетно-статистической отчетности Государственной судебной администрации Украины. Анализируется современное состояние осуществления организационных мероприятий по характеристике основных показателей о состоянии и динамике уголовных правонарушений 2010–2013 гг. Проанализированы нормативные документы Государственной судебной администрации и Пленума Верховного Суда Украины, определяющие меры предотвращения уголовных правонарушений против правосудия.

Ключевые слова: уголовное производство, преступления против правосудия, Государственная судебная администрация, состояние правосудия, итоги работы.

Golovko M. B. Prevention of crimes against justice in Ukraine (based on official statistics of the State Judicial Administration for 2010-2013)

Summary. The research paper deals with some aspects of prevention of crimes in the field of justice by analysing the statistical reporting of the State Judicial Administration of Ukraine. The current state of implementation of the arrangements for the characteristics of the main indicators of the status and dynamics of criminal offenses for 2010–2013 are analysed. The regulations of the State Judicial Administration and the plenary sessions of the Supreme Court of Ukraine are reviewed which define measures to prevent criminal offenses against justice.

Key words: criminal proceedings, crimes against justice, State Judicial Administration, state of justice, results of work.